

Igor Cașu, *Dușmanul de clasă (Represiuni politice, violență și rezistență în R[A]SS Moldovenească, 1924-1956)*

Ediția a II-a revăzută și adăugită, prefață de Vladimir Tismăneanu,
Editura Cartier, Chișinău, 2015, 388 p.

Profesor și director al Centrului pentru Studierea Totalitarismului de la Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității de Stat din Moldova, Igor Cașu este unul dintre cei mai importanți istorici din Republica Moldova, care studiază astăzi perioada comunistă. În calitate de expert al Comisiei pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România (2006) și de vicepreședinte al Comisiei pentru Studierea și Aprecierea Regimului Communist Totalitar din Republica Moldova (2010), a avut acces la mai multe arhive, recent desecretizate, care i-au permis să se documenteze temeinic. Volumul *Dușmanul de clasă (Represiuni politice, violență și rezistență în R[A]SS Moldovenească, 1924-1956)*, elaborat de-a lungul mai multor ani, constituie o primă parte a unui proiect mai vast, care urmează să cuprindă, așa cum ne anunță autorul, cele mai dramatice și mai semnificative aspecte din istoria Republicii Moldova până în 1989.

Cartea este structurată în șase părți, urmărindu-se, cronologic, „violența, foamea și colectivizarea”, dar și cele câteva valuri ale deportărilor încă din primii ani de la instaurarea bolșevicilor la putere. Ultimul capitol se referă la „contestarea comunismului în contextul destalinizării și al revoluției maghiare” în Republica Sovietică Socialistă Moldovenească și la stările de spirit ale comsomoliștilor, cu ocazia „raportului secret” al lui Hrușciiov din 24 februarie 1956. Un prim merit al volumului constă în atenția sporită acordată circumstanțelor generale ale politicii sovietice, exprimate atât prin dese incursiuni și introduceri în istoria URSS (de pildă, capitole precum „Marea Teroare în Uniunea Sovietică, 1937-1938: context intern și extern” sau „Destalinizarea: cadru general”), cât și prin unele explicații utile și judicioase asupra istoriei Ucrainei sovietice și a nou-înființatei Transnistrii (1924). În contextul geostrategic contemporan (conflicte militare în

Ucraina, atmosferă încordată în Transnistria separatistă), volumul lui Igor Cașu este chiar mai actual decât și-a propus să fie. Fiind un argument împotriva uitării, împotriva nostalgicilor comunismului, cu care autorul polemizează, direct sau indirect, cartea se adresează în primul rând generației tinere interesate de istorie și de politologie.

O contribuție metodologică semnificativă și utilă constă în inserarea studiilor de caz, care „ocupă aproape a șasea parte din economia cărții”, după cum ne informează Cașu. Lectura devine mai dinamică și mai atrăgătoare când parcurgem „nu doar descrieri generale și statistice” (p. 19), iar autorul, aidoma unui detectiv, urmărește soarta personajelor până la reabilitarea acestora, după căderea regimului comunist.

Igor Cașu ne introduce mai întâi în istoria Transnistriei. Anii urmăriți, 1924-1956, corespund doar pe jumătate Republicii Moldova actuale (în 1924, Basarabia era teritoriu românesc). Primele două capitole descriu așadar istoria unui regim pe care Basarabia și România îl vor cunoaște abia după anii 1940 și 1944. Capitolul „Teroarea Roșie în regiunea transnistreană, 1919-1921” examinează soarta acestui teritoriu de la schimbarea regimului, când locuitorii Transnistriei au cunoscut toate etapele represiei, la fel ca ceilalți cetățeni sovietici. O atenție sporită se acordă valurilor de deportări, motivate prin „eliminarea dușmanului de clasă ca o condiție prealabilă și obligatorie pentru promovarea procesului de colectivizare totală a agriculturii” (p. 44). În unele situații, cum ar fi stabilirea numărului oamenilor deportați, autorul ne prezintă mai multe surse și mai multe opinii. O componentă a marii terori era deportarea sau executarea conform unor criterii naționale (autorul enumeră 10 – poloneză, germană, letonă, finlandeză, turcă etc.), iar documente importante în acest sens vom putea citi în capitolul „Operațiunea română» în RASSM”. Nu doar criteriile naționale contau, acuzațiile fiind foarte diferite: în 1938, pe teritoriul Transnistriei, „1.010 [cetățeni] erau învinuiți de a fi elemente contrarevoluționare române, implicate în acțiuni de spionaj în favoarea României”, 374 erau învinuiți de spionaj în favoarea Germaniei, 198 erau incriminați de sionism, 170 că ar fi spioni în favoarea Poloniei etc. (p. 90). Nu sunt omise de la epurare nici cadrele militare și nici biserica ortodoxă, islamul sau confesiunile neoprotestante.

De fapt, este chiar dificil de stabilit niște criterii și sunt prezentate suficiente situații paradoxale, când

sunt criticate și învinuite de a fi „dușmani ai poporului” persoane care au susținut puncte de vedere diferite cu privire la autonomia moldovenească și relația „limbii moldovenești” cu limba română. Pe de-o parte, sunt criticați cei care nu au promovat suficient românizarea în RASS Moldovenească după 1932, când s-a adoptat alfabetul latin. Pe de altă parte, nici cei care au contribuit la acest proces nu au fost cruțați, întrucât ar fi promovat astfel desprinderea moldovenilor de „patria sovietică” (pp. 101-102).

Astfel, „lui Grigori Starîi (Borisov), de exemplu, i se imputa în 1937 faptul că s-a pronunțat, în 1924, împotriva organizării autonomiei moldovenești, iar lui Pavel Chior, tocmai faptul că a susținut această inițiativă. În privința problemelor lingvistice, lui Chior i se reproșa faptul că, după 1924, a sprijinit ideea creării unei „limbi moldovenești” separate de cea română, mai ales, spunea el, în contextul de după eșecul răscoalei de la Tatarbunar, când țărani moldoveni transnistreni ar fi avut un resentiment special față de România și tot ce e românesc. În același timp, lui Starîi i se impută contrariul, și anume faptul că, mai ales după 1926 (de fapt, încă din 1924), s-a situat pe „poziția încurajării procesului de românizare” (pp. 106-107). Au devenit victime ale terorii și cei mai aprigi promotori ai acesteia din rândurile NKVD-ului din RASSM, un capitol sugestiv referindu-se la „Condamnarea torționarilor și probe ale folosirii torturii” – cu observația că s-a efectuat o „justiție selectivă, menită să restabilească autoritatea partidului și personal a lui Stalin” (p. 108). Tot ca o componentă a paradoxului vom vedea că au fost arestați și membrii Sfatului Țării, care au votat unirea cu România, dar nici cei care au votat împotriva nu au fost cruțați, fiind expus cazul lui Ștefan Balamez, condamnat la pedeapsa capitală (p. 124).

Sunt de remarcat și aspecte mai inedite sau neașteptate, precum starea de spirit a minorităților naționale de pe teritoriul Basarabiei: „În perioada interbelică nu exista o unitate de vederi ale rușilor și ucrainenilor din Basarabia față de Moscova” (p. 122). Aflăm că unii sperau „la crearea Ucrainei Mari, care să înglobeze și Basarabia sau măcar Bucovina”, iar alții priveau regimul sovietic cu multă suspiciune.

Paginile dedicate foametei sunt cele mai dramatice, unul dintre cele mai importante capitole din acest volum fiind „Foamea din 1946-1947: cauze și consecințe”. Deși pe această temă s-a mai scris, Igor Cașu vine cu precizări foarte necesare și esențiale în vederea restituirii tragicului eveniment. Prima ar fi legată de cotele cerute țăranilor: „Deși erau teritorii în care avuseseră loc operații militare, țăranii au fost obligați să achite cotele de cereale și alte produse statului sovietic nu numai pentru anul 1944 – ceea ce era într-un fel de așteptat și oarecum firesc în condițiile războiului –, dar și pentru anul precedent, 1943” (p. 192). Autoritățile știau de foamea care făcea mii de victime în Moldova, dar „nu se regăsea pe primul plan ideea de a evita cu orice preț pierderi omenești din cauza lipsei de produse alimentare” (pp. 198-199). Când existau provizii, acestea puteau fi vândute prin hambare (p. 196). O altă cauză a foametei a fost „rechiziționarea forțată a produselor alimentare de la țărani, ce se efectua adesea fără eliberarea unor chitanțe, ceea ce permitea organelor de colectare să pretindă onorarea livrărilor de mai multe ori” (p. 200). O primă concluzie ar fi că țăranii au fost jefuiți de autorități, de stat (p. 222), concluzie care reiese și din fragmentele cutremurătoare de mărturie, incluse în capitolul „Cum comentau țăranii fenomenul foametei”, în care se înregistrează declarațiile țăranilor și reacția lor la obligativitatea cotelor enorme de cereale. O altă concluzie pertinentă ar fi aceea că

foamea din 1946-1947 din URSS și RSSM a fost una determinată mai degrabă de factori politici și ideologici decât de secetă și urmările dezastruoase ale războiului; acest lucru nu înseamnă însă că factori obiectivi nu au concurat la apariția și extinderea foametei, ci doar că seceta nu a fost nici pe departe variabila determinantă pentru un deznodământ atât de tragic, calculat în sute de mii de vieți omenești (p. 231).

Cu timpul, categoria dușmanilor de clasă a devenit și mai largă. Operația „Iug”, din 1949, contra „chiaburilor și a altor elemente dușmănoase” a fost următoarea etapă a deportărilor după acelea începute cu puțin înainte de al Doilea Război Mondial. Evenimentele sunt reconstituite până în cele mai mici amănunte, autorul folosind atât o bogată bibliografie locală și internațională, cât și documente inedite de arhivă. Anumite fragmente par a fi luate dintr-o narațiune tragico-absurdă: „În alte situații, familii întregi au așteptat cu bagajele făcute să vină comandoul să le aresteze și să le trimită în Siberia, dar acesta nu a mai venit” (pp. 268-269).

Dușmanul de clasă (Represiuni politice, violență și rezistență în R[A]SS Moldovenească, 1924-1956) este un reper într-un domeniu încă atât de puțin studiat. Igor Cașu reușește să facă din acest volum „un tablou complex al represiunii din teritoriile actuale ale Republicii Moldova” (p. 18), acesta fiind unul dintre obiectivele cărții.